

Βενετία: «Όταν φθάση τὸ ἀντίτυπο τῆς «Χαραυγῆς» στὰ χέρια Σας, καταδεχθῆτε νὰ μοῦ κάνετε τὴν ἐξῆς τιμὴ: πάρτε το μαζί σας καὶ πηγαίνετε γιὰ μιὰ μέρα στὸ Λίντο, διαβάστε το ὡς σύνολο καὶ προσπαθήστε νὰ βγάλετε ἀπὸ μέσα του ἓνα σύνολο καὶ γιὰ Σᾶς—δηλαδή μιὰ κατάσταση πάθους» (πρὸς τὸν Gast, 23, 6, 81).

Ἄν συνδυάση κανεὶς ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις τοῦ Nietzsche ποὺ ἢ καθεμιὰ, ἢ καὶ φαίνεται σὰν ν' ἀντιφάσκη στὴν ἄλλη, εἶναι ἀληθινή, τότε ἀκριβῶς θὰ καταλάβῃ πόση δυσκολία συνδέεται μὲ τὸ διάβασμα τοῦ Nietzsche. Ὁ Nietzsche δὲν θέλει ν' ἀνοίγουμε ἀπλῶς, ὅπου καὶ ὅπως τύχει, τὰ βιβλία του· θέλει νὰ τὸν μελετήσουμε. Αὐτὴ ἡ μελέτη ὅμως παίρνει νόημα καὶ γίνεται μ' αὐτὸν τὸν τρόπο νοητὴ μόνον καὶ μόνον ἂν ἔρθουμε κάποτε ἔς ἐπαφὴ καὶ μὲ τὴν ἀρχὴ ἐκείνη ἢ «κατάστασις πάθους», ποὺ ἀπαιτεῖ ὁ Nietzsche, δὲν εἶναι σκοπός, ἀλλὰ πηγὴ μ' αὐτὴν ἀρχίζει ἡ ἐργασία, ποὺ πρέπει νὰ καταβάλλῃ ὁ ἀναγνώστης. Γιὰ μιὰ τέτοια ἐργασία μποροῦν νὰ ὑποδειχθοῦν μερικὰ μέσα.

Θεμελιώδεις ἀρχές τῆς ἐρμηνείας.— Ἀπὸ τὴ στιγμὴ, ποὺ ἡ σκέψις ἐνὸς συγγραφέως ἀποκτᾶ γιὰ μᾶς ἓνα βάρος ἀπεριόριστο, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ξεχωρίζουμε μὲ τὴ δική μας κρίση κάτι καὶ νὰ παρατᾶμε ὅλα τ' ἄλλα· πρέπει κάθε λέξις νὰ παίρνεται στὰ σοβαρά. Καὶ ὅμως αὐτὸ δὲν σημαίνει πὼς ὅλες οἱ ἐξωτερικεύσεις τοῦ συγγραφέως ἔχουν τὴν ἴδια ἀξία. Οἱ ἐξωτερικεύσεις βρίσκονται μεταξύ τους σὲ μιὰ σχέση ἱεραρχική, μιὰ σχέση ὅμως, ποὺ δὲν μπορεῖ ν' ἀνακαλυφθῆ ἂν χρησιμοποιήσουμε ἓνα μέτρο, ποὺ πήραμε ἑμεῖς ἐκ τῶν προτέρων μαζί μας, μὰ ποὺ προκύπτει μόνον ἀπὸ τὸ σύνολο τῆς σκέψεως τοῦ συγγραφέως.

Ἡ ἐρμηνεία γίνεται μὲ τὴν συσχέτιση θεμελιωδῶν φράσεων. Ἔτσι σχηματίζεται ἓνας πυρήνας, ποὺ μᾶς δίνει ἓναν καθολικὸ προσανατολισμὸ καὶ ποὺ μὲ τὴν πρόοδο τῆς ἐρμηνείας ἐπικυρώνεται ἢ ἀλλάζει, μὰ ποὺ σὲ κάθε στιγμὴ ὁδηγεῖ τὸ διάβασμα σὲ μιὰν ὀριστικὴ καὶ οὐσιαστικὴ κατανόηση μέσῳ τῶν προβλημάτων, ποὺ παρακολουθοῦν τὸν ἀναγνώστη. Αὐτὸ ἰσχύει στὴν περίπτωση τοῦ Nietzsche περισσότερο παρ' ὅ,τι ἰσχύει σὲ κάθε ἄλλο φιλόσοφο, πρῶτον λόγῳ τῆς κομματιασμένης μορφῆς τοῦ ἔργου του, δεύτερον δὲ καὶ πρὸ πάντων

λόγω τοῦ ὅτι κάθε σκέψις τοῦ Nietzsche εἶναι ἔμμεση καὶ κινεῖται μ' αὐτὸν τὸν ἔμμεσο χαρακτήρα της ἀνάμεσα στὸ φαινομενικὰ ἀπόλυτα θετικὸ καὶ στὸ φαινομενικὰ ἀπόλυτα ἀρνητικὸ.

Γιὰ νὰ καταλάβῃ κανεὶς σωστὰ τὸν Nietzsche ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τὸ ἀντίθετον ἐκείνου, πρὸς τὸ ὁποῖον φαίνεται τὸ διάβασμα τῶν ἔργων του νὰ παρασύρῃ: στὸν Nietzsche δὲν ὁδηγεῖ ἡ παραδοχὴ τῶν ἀποφασιστικῶν ἰσχυρισμῶν του ὡς τελευταίων ἀληθειῶν, ποὺ πρέπει νὰ μείνουν ἄθικτες· στὸν Nietzsche ὁδηγεῖ ἡ μεγάλη καὶ βαθειὰ ἀναπνοή, ποὺ δίνει τῇ δύναμει νὰ ρωτᾷ κανεὶς ὅλο καὶ περισσότερα, ν' ἀκούῃ διαρκῶς καὶ κᾶτι ἄλλο, κᾶτι ἀντίθετο, καὶ ποὺ διατηρεῖ ἀκεραία τὴν ἔνταση τῶν δυνατοτήτων. Στὴν οὐσιαστικὴν ἀφομοίωση τοῦ Nietzsche δὲν μᾶς ὁδηγεῖ ἡ θέλησις πρὸς τὴν ἀλήθεια, ἡ θέλησις ἐκείνη, ποὺ ζητᾷ νὰ κατέχη τὴν ἀλήθεια σὰν κᾶτι ὀριστικὰ σταθερὸ, ἀλλὰ μιὰ διαφορετικὴ θέλησις πρὸς τὴν ἀλήθεια, ἐκείνη, ποὺ βγαίνει ἀπὸ τὸ βάθος καὶ ζητᾷ νὰ πάῃ στὸ βάθος, ποὺ ἐκθέτει τὸν ἑαυτὸ της σὲ κάθε ἀμφιβολία, ποὺ δὲν κλείνει ὡς πρὸς κανένα συστατικὸ της στοιχεῖο καὶ ποὺ ξέρει νὰ περιμένῃ.

Γιὰ νὰ μελετηθῇ λοιπὸν ἡ σκέψις τοῦ Nietzsche ἐρμηνευτικά, πρέπει νὰ συνδυάζονται παντοῦ ὅλες οἱ ἐξωτερικεύσεις του, ποὺ ἀναφέρονται στὸ ἴδιο πρᾶγμα. Ἡ ἀνεύρεσις ὅμως τοῦ ὕλικου, ποὺ ἐρμητεύεται μὲ τὸν ἀμοιβαῖο συσχετισμὸ, ποὺ τὸ ἓνα κομμάτι του χρησιμεύει γιὰ νὰ ἐντείνῃ ἢ νὰ περιορίσῃ τὸ ἄλλο καὶ ποὺ ἔχει μέσα του μιὰ συνοχή, δὲν ἐπιτυγχάνεται ἀπλῶς μὲ τὴν συλλογὴ τῶν χωρίων, ποὺ συνδέονται μὲ τὴν χρῆση τῆς ἴδιας λέξεως—ἂν καὶ αὐτὸ βγαίνει ἐπίσης σὲ καλὸ, ἐφ' ὅσον διευκολύνει κᾶπως μ' ἓναν ἄνετο δρόμο τὸν σχηματισμὸ τοῦ καταλόγου—, ἀλλ' ἐπιτυγχάνεται τελειωτικὰ μόνον μ' ἓναν οὐσιαστικὸ συσχετισμὸ, ποὺ ἡ μνήμη μπορεῖ κατὰ τὸ διάβασμα νὰ ἐξασφαλίσῃ.

Μόνον μὲ τὸν συστηματικὸ κόπο αὐτοῦ τοῦ συσχετισμοῦ μπορεῖ νὰ φθάσῃ κανεὶς νὰ ἰδῇ ὅσα πρόκειται ἀμέσως νὰ τονίσουμε:

1) Ὅλα ὅσα λέει ὁ Nietzsche φαίνεται σὰν ν' ἀναιροῦνται ἀπὸ ἄλλες ἐξωτερικεύσεις του. Τὸ ὅτι ἀντιφάσκει μὲ τὸν ἑαυτὸ του, αὐτὸ εἶναι τὸ κύριο χαρακτηριστικὸ τῆς σκέψεως τοῦ Nietzsche. Παράλληλα σχεδὸν σὲ κάθε κρίση του βρίσκουμε διατυπωμένο καὶ κᾶτι, ποὺ

ἀντιτίθεται ᾿ς αὐτήν. Φαίνεται σὰν νὰ ἔχη γιὰ ὅλα δυὸ γνώμες. Γι' αὐτὸ μπορεῖ ὁ καθένας γιὰ ὅ,τι θέλει νὰ παραπέμψη στὸν Nietzsche. Κ' οἱ δυὸ μερίδες θὰ μπορούσαν νὰ τὸν ἐπικαλεσθοῦν: οἱ ἄθεοι καὶ οἱ πιστοί, οἱ συντηρητικοὶ καὶ οἱ ἐπαναστάτες, οἱ σοσιαλισταὶ καὶ οἱ ἀτομισταὶ, οἱ μεθοδικοὶ ἐπιστήμονες καὶ οἱ ὄνειροπόλοι, οἱ πολιτικοὶ ἄνθρωποι κ' ἐκείνοι, ποὺ δὲν ἔχουν διάθεση πολιτικὴ, τὸ ἐλεύθερο πνεῦμα καὶ ὁ φανατικὸς. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς βγάζουν μερικοὶ τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ Nietzsche εἶναι συγκεχυμένος, ὅτι δὲν παίρνει τίποτε στὰ σοβαρὰ, ὅτι παραδίνεται στὶς στιγμιαῖες ἐμπνεύσεις του· δὲν ἀξίζει λοιπὸν νὰ παίρνομε κ' ἐμεῖς στὰ σοβαρὰ αὐτὴν τὴν φλυαρία, ποὺ δὲν δεσμεύεται ἀπὸ τίποτε.

Κι' ὅμως: ἴσως νὰ πρόκειται συχνὰ γιὰ ἀντιφάσεις, ποὺ δὲν εἶναι τυχαῖες. Ἴσως τὰ διλήμματα, μὲ τὰ ὁποῖα εἶναι συνειθισμένος ὁ ἀναγνώστης καὶ ποὺ εἶναι ἀπ' τὸ μυαλὸ βγαλμένα καὶ μᾶς ὑποδεικνύουν τὶς ἀντιφάσεις, ἴσως νὰ μὴν εἶναι τὰ διλήμματα αὐτὰ τίποτε ἄλλο ἀπὸ μερικὲς ἀπλοποιήσεις τῆς ὑπάρξεώς μας, ποὺ ὀδηγοῦν σὲ πλάνες. Ἄν μὲν τὸ μυαλὸ—καὶ μάλιστα ἀναγκαστικὰ—προσκολλημένο στὸ προσκήνιο τῆς ὑπάρξεως, ἴσως εἶναι μοιραῖο στὴν περίπτωσιν αὐτή, ἐφ' ὅσον δὲν μπορεῖ τὸ μυαλὸ ν' ἀναζητήσῃ τὴν ὑπαρξὴ παρὰ μόνον στὸ προσιτὸ στὰ μάτια του προσκήνιο κ' ἐφ' ὅσον ὅπωςδήποτε ζητᾷ νὰ βρῇ τὴν ἀλήθειαν, εἶναι μοιραῖο ν' ἀποκαλύπτεται ἢ ὑπαρξὶς κάτω ἀπ' τὴν μορφὴ τοῦ ἀντιφατικοῦ. Ἡ ἀντίφασιν, ποὺ παρουσιάζεται ἔτσι, θ' ἄπρεπε νὰ θεωρηθῇ σὰν νὰ προκύπτῃ ἀπὸ τὰ πράγματα τὰ ἴδια, σὰν ἀναγκαῖα, σὰν σημεῖο ἀλήθειας κ' ὄχι κακοῦ τρόπου σκέψεως.

Ὁ σκοπὸς τῆς ἐρμηνείας εἶναι πάντως ν' ἀναζητᾷ τὶς ἀντιφάσεις ᾿ς ὅλες τὶς μορφές, νὰ μὴν ἱκανοποιῆται ποτέ, ἐφ' ὅσον δὲν ἀποκαλύφθηκε ἢ ἀντίφασιν, νὰ συλλαμβάνῃ μάλιστα ἴσως αὐτὲς τὶς ἀντιφάσεις στὴν ἀναγκαιότητά τους. Ἄντι νὰ σκωντάφῃ κανεὶς ἀπλῶς ἐπάνω σὲ ἀντιφάσεις, προτιμότερο εἶναι ν' ἀναζητᾷ τὴν πηγὴ τῆς ἀντιφατικότητος.

2) Ὅσον ἀφορᾷ τὶς ἀτέλειωτες ἐπαναλήψεις, τὸ πρᾶγμα εἶναι ἀκόμα ἀπλούστερο. Ἐφ' ὅσον εἶναι ἀνάγκη νὰ τυπωθῇ καθετί, ποὺ ἔγραψε ὁ Nietzsche ὅποτεδήποτε, γιὰ νὰ γίνῃ προσιτὴ σὲ μᾶς ἢ σκέψιν του, φυσικὸν εἶναι νὰ σημειώνονται ἐπαναλήψεις. Στὶς

ἐπαναλήψεις αὐτὲς πρέπει νὰ ἀναζητήσουμε τὶς τροποποιήσεις, μὲ τὶς ὁποῖες χάνει μιὰ βασικὴ σκέψις τὴν στεγνὴν ὀριστικότητα, πού ἔχει σὲ ὀρισμένες διατυπώσεις ὑποστῆ. Κυρίως ὅμως μπορεῖ ν' ἀποδειχθῆ, ποῖα εἶναι τὰ πράγματα ἐκεῖνα, πού χρειάζονται νὰ μνημονευθοῦν ἕκατὸ φορὲς ἀπὸ τὸν Nietzsche γιὰ νὰ καταστῆ δυνατὴ ἢ καθεμιὰ ἀπὸ τὶς διατυπώσεις, καὶ ποῖα ἀντιθέτως ἐκεῖνα, πού μὲ μιά τους μόνον διατύπωση ἀποκτοῦν ἴσως σημασία. Μόνον ἡ συνειδητὴ γνῶσις τῶν ἐπαναλήψεων μᾶς κάνει ἱκανοὺς γιὰ νὰ προσέξουμε τὶς μοναδικὲς αὐτὲς ἐκφράσεις.

3) Ἡ δυσαρέσκεια, πού γεννοῦν οἱ ἀντιφάσεις, καὶ ἡ ἀνυπομονησία, πού προκαλεῖ τὸ γεγονός, ὅτι οἱ σκέψεις φαίνονται σ' ἂν νὰ διατυπώνονται κατ' ἀρέσκειαν, ἀποτελοῦν ἀκριβῶς τὴν ἀφορμὴ, πού μᾶς ὠθεῖ νὰ φθάσουμε στὴν πραγματικὴ διαλεκτικὴ, ἀνάμεσα ἀπὸ τὴν ὁποῖαν ἀκριβῶς, συμμετέχοντας στὴν κίνηση, πού δὲν ἔρχεται καθαρὰ στὴν ἐπιφάνεια, κατορθώνουμε νὰ μάθουμε τὸ τί θέλει ὁ Nietzsche. Ἔτσι μαθαίνουμε, πὼς ὁ Nietzsche, χωρὶς νὰ κυριαρχῆ συνειδητὰ ἐπάνω σὲ ὅλες τὶς δυνατότητες τοῦ ὑπαρκτοῦ καὶ τοῦ νοητοῦ, πορεύεται ἐντούτοις τοὺς δρόμους, πού εἶναι ἀναγκαῖα μέσα τους. Τὸ διαλεκτικὸ ξεκαθάρισμα προχωρεῖ ὅσο βρίσκουμε μέσα ἀπὸ τὰ διάφορα κείμενα τὰ κομμάτια ἐκεῖνα, πού, λόγῳ τοῦ οὐσιαστικοῦ περιεχομένου των, ἀνήκουν μαζί. Πάντως δὲν φθάνει μιὰ λογικὴ ἀντίληψις τοῦ πράγματος· τὸ διαλεκτικὸ ξεκαθάρισμα ἐπιτυγχάνεται ὡς ἐπέκτασις τοῦ φωτιζόμενου χώρου δυνατῆς ὑποστάσεως. Ὅποιος δὲν ἔχει ὑπομονὴ στὴν προσπάθεια, πού τείνει νὰ συλλάβῃ τὶς λογικὲς καὶ οὐσιαστικὲς σχέσεις, καὶ δὲν ἔχει τὸν πλοῦτο τῶν δυνατοτήτων στὴν κίνηση τῆς ἴδιας του τῆς ψυχῆς, δὲν θὰ μπορέσῃ ποτὲ νὰ διαβάσῃ τὸν Nietzsche ἔτσι, ὥστε νὰ ἔχῃ νόημα τὸ διάβασμά του.

4) Ἐπίσης μέσα ἀπ' τὸ ἔργον τοῦ Nietzsche προβάλλει ἓνα ὄλον, πού ὅμως εἶναι ἀνέφικτο, μὰ πού ὠθεῖ, σ' ἂν μιὰ ἐρώτησις, πού διαρκῶς γίνεται πιὸ ἐντονη, πρὸς τὸ ἓνα οὐσιαστικὸ κέντρον τῆς ὅλης σκέψεως τοῦ Nietzsche καὶ μάλιστα ἀνάμεσα ἀπὸ ὅλες τὶς δυνατὲς φάσεις. Δὲν πρόκειται γιὰ μιὰ ἔννοια, οὔτε γιὰ μιὰ εἰκόνα τοῦ κόσμου, οὔτε γιὰ ἓνα σύστημα, ἀλλὰ πρόκειται γιὰ τὸ πάθος, πού τείνει στὴν ἀναζήτησις τοῦ ὄντος, γιὰ ἓνα πάθος, πού ἐκδηλώνεται σ' ἂν ἀνα-

τεταμένη κίνησις πρὸς τὸ καθ' αὐτὸ ἀληθινὸ καὶ σὰν μιὰ ἀμείλικτη κριτική, πὺ δλο καὶ ὀδηγεῖ σὲ μιὰν ὑπερνίκηση. Ἄν βρεθοῦμε μπροστὰ σὲ φράσεις, πὺ στὴν συνυπαγωγή τους κάτω ἀπὸ τὸ ἴδιο νόημα ἀποτελοῦν τὸ μέσον γιὰ νὰ καταλάβουμε καὶ κάτι ἄλλο, τότε πρέπει πάντως νὰ προσέξουμε στὴν ἐξῆς οὐσιαστικὴ διάκριση: πρέπει νὰ ξεχωρίσουμε τίς συστηματικὲς ὀλότητες τῶν ἀπλῶν θεωριῶν, πὺ δὲν εἶναι παρὰ μιὰ ἀπλὴ λειτουργία τοῦ γενικοῦ ὄλου, ἀπὸ τὸ ὄλον ἐκεῖνο, πὺ περιλαμβάνει ὑποστασιακὰ τὰ πάντα καὶ πὺ δὲν εἶναι μιὰ θεμελιώδης θεωρία, ἀλλ' ἓνα θεμελιώδες κίνητρο. Μ' ἓνα σωστὸ συνδυασμὸ τῶν φράσεων μποροῦν καὶ τὰ δυὸ νὰ διαφωτισθοῦν, ὥστε νὰ εἶναι δυνατὸν ὁ πλοῦτος τοῦ εἰδικοῦ νὰ ταξινομηθῆ γύρω ἀπὸ τὴν ὀριστικὴ τῆς θεμελιώδους ἀρχῆς. Ἄνεξάντλητη εἶναι αὐτὴ ἡ ἐρευνα, πὺ ζητᾶει τὸ ὄλον καὶ πὺ πετυχαίνει στὰ ἐρωτήματα καὶ στίς συλλήψεις τῶν ἐννοιῶν καὶ ἀντικειμένων μόνον, ἂν ξεκινήσῃ ἐπίσης ἀπ' τὸ ὄλον.

Μόνον μὲ μιὰ τέτοια ἐρμηνεία, πὺ εἶναι προσανατολισμένη στὸ ὄλον, μπορεῖ νὰ βγάλλῃ κανεὶς μέσα ἀπ' τὸν ἴδιο τὸν Nietzsche τὸ μέτρον, μὲ τὸ ὀποῖον εἶναι δυνατὸν νὰ ταξινομηθοῦν οἱ φράσεις του ἀξιολογικὰ ἀνάλογα μὲ τὸ βάρος τους, ἀνάλογα μὲ τὸν οὐσιαστικὸ ἢ δευτερεύοντα χαρακτῆρα τους, ἀνάλογα μὲ τὴν πετυχημένη ἢ παραστρατημένη τροπολογία τους. Τὸ ὅτι δὲν εἶναι πάντοτε καὶ μὲ τὴν ἴδια ἀποφασιστικὴ συνειδητὸ στὸν Nietzsche ἐκεῖνο, πὺ εἶναι γιὰ τὸν ἴδιον οὐσιῶδες, αὐτὸ ἦταν ἀναπότρεπτο. Πάντως μπορεῖ νὰ πετύχῃ κανεὶς τίς ἀπόψεις, ἀπὸ τίς ὀποῖες, ξεκινώντας, εἶναι δυνατὸν ν' ἀκολουθήσῃ τίς κινήσεις τοῦ Nietzsche, συνοδευμένες ἀπ' τὴν ἀποκλειστικὰ δική του κριτική. Δυὸ δρόμους πρέπει ν' ἀκολουθήσουμε συνειδητά:

Οἱ δυὸ δρόμοι πρὸς τὸ ὄλον.— Οἱ σκέψεις τοῦ Nietzsche εἶναι δυνατὸν κατὰ πρῶτον λόγον, χωρὶς νὰ λάβῃ κανεὶς ὑπ' ὄψιν τὴν χρονολογικὴ διαδοχὴ τῆς γενέσεώς των, νὰ ὑπαχθοῦν στὸ ὑπαρκτὸν ὄλον ἀναγκαίων διανοητικῶν συναφειῶν. Δεύτερον εἶναι δυνατὸν καὶ πρέπει νὰ παρατηρηθοῦν, ἐφ' ὅσον ἀνήκουν στὴν ἐξέλιξη δεκαετιῶν, στὴν χρονικὴ τους μορφή ὡς τὸ ὄλον μιᾶς ζωῆς. Στὴν πρώτη περίπτωσι γίνεται ἡ ἰδέα τοῦ ἀχρονου συστηματικοῦ ὄλου ὁ ὀδηγὸς γιὰ τὴν ἀνα-

ζήτηση τοῦ ἄχρονου τόπου κάθε σκέψεως καὶ γιὰ τὴν ἀναζήτηση τῆς ἀρχῆς τοῦ ἴδιου τοῦ συστήματος. Στὴν δεύτερη περίπτωση γίνεται ἡ ἐξέλιξις τῆς ζωῆς, τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀρρώστιας ὁ ὁδηγὸς γιὰ νὰ ἀνακαλύψουμε τὸν χρονικὸν τόπον κάθε σκέψεως μέσα στὸ ὅλον αὐτῆς τῆς διαδρομῆς. Κάθε σκέψις τοῦ Nietzsche εἶναι δυνατόν νὰ νοηθῆ ἢ πρῶτον ἐφ' ὅσον γίνεται νοητὴ μέσα στὶς οὐσιαστικὰ συνάφειές της ἀνάλογα μὲ τὶς μεταβολές, τὶς ἀντιφάσεις καὶ δυνατότητες κινήσεώς της· δεύτερον ὅμως θὰ γίνῃ νοητὴ πέρα ὡς πέρα μόνον ἂν συνδυασθῆ μὲ τὴν στιγμή, πού γεννήθηκε· ὅταν διαβάζουμε, πρέπει νὰ ξέρουμε πάντα, πότε γράφηκε ἐκεῖνο, πού διαβάζουμε.

Οἱ δύο δρόμοι φαίνονται σ' ἄν ν' ἀποκλείῃ ὁ ἓνας τὸν ἄλλον. Τὸ αἶτημα, πού συνίσταται στὸ νὰ ἀνάγουμε, παρατηρώντας ἓνα συστηματικὸν ὅλον, τὰ πάντα στὰ πάντα καὶ νὰ τὰ συλλαμβάνουμε στὸν ἄχρονον τόπον τους, ἔρχεται σὲ ἀντίφαση μὲ τὸ αἶτημα, πού μᾶς λέει νὰ ἴδουμε αὐτὸ τὸ ὅλον στὴ βιογραφικὴ χρονολογικὴ του διαδοχὴ καὶ νὰ ἐξαοτήσουμε τὸ νόημα κάθε πράγματος ἀπὸ τὴν χρονικὴ θέση, πού ἔχει καταλάβει ἐπάνω στὸν δρόμον τῆς ζωῆς.

Πράγματι ὑπάρχουν στὸν Nietzsche βασικὰ σκέψεις, πού ἐμφανίζονται, παρ' ὅλες ἔστω τὶς ἐξαιρετικὰς μεταβολὰς τους, ὅμοιες ἀπὸ τὴν πρώτη νεότητά του—αὐτὲς εἶναι οἱ περισσότερες καὶ εἶναι ἐκπληκτικὸν, πῶς διασχίζουν κυριαρχικὰ δλόκληρη τὴν ζωὴν του—· ἄλλες πάλι, πού μ' ἓνα πῆδημα ξαναγυρίζουν, ἐνῶ εἶχαν ἐγκαταλειφθῆ· ὑπάρχουν ὅμως καὶ ἄλλες, πού ὡς ἓνα ὁρισμένον χρονικὸν διάστημα παρουσιάζονται γιὰ νὰ ξεχασθοῦν φαινομενικὰ τελείως. Αὐτὲς ὅμως εἶναι ἐξαιρετικὰς καὶ σπάνιες περιπτώσεις. Κι' αὐτὲς πρέπει νὰ ὑπαχθοῦν στὴ μιὰν ἐκείνη μεγάλη διαδικασίαν, πού εἶναι συστηματικὴ καὶ βιογραφικὴ· εἶναι ἡ ἴδια ἡ πραγματικότης τοῦ ἀνθρώπου, πού ἐπιβάλλει νὰ ἐμφανίζεται τὸ πιὸ βαθὺ καὶ ἀληθινὸ σύστημα τῆς σκέψεώς του κάτω ἀπὸ μιὰ χρονικὴ μορφή. Ἄλλοτε βέβαια εἶναι ἡ χρονικὴ μορφή φυσικὴ καὶ ἀνταποκρίνεται στὴν οὐσίαν, ἄλλοτε πάλι μπορεῖ νὰ θολωθῆ βιογραφικὰ ἢ καὶ νὰ καταστραφῆ ἀπὸ ἄσχετες πρὸς τὴν οὐσίαν αἰτιώδεις συνάφειες, πού κάνουν τὴν ἐμπειρικὴν πραγματικότην ἑνὸς ὁρισμένου ἀνθρώπου νὰ παρεκκλίνῃ. Καὶ τὰ δύο συνέβησαν στὴν περίπτωσιν τοῦ Nietzsche μ' ἓναν τρόπο συνταρακτικόν.

Ἡ ἀπασχόλησις λοιπὸν μὲ τὴν σκέψιν τοῦ Nietzsche ἀπαιτεῖ κατὰ πρῶτον λόγον—ἀντίθετα μὲ ὅ,τι συμβαίνει στοὺς πλεονεκτήματα ἀπ' τοὺς μεγάλους φιλοσόφους—μιὰ ταυτόχρονη συναναστροφή μὲ τὴν πραγματικότητα τῆς ζωῆς του. Μᾶς ἐνδιαφέρουν ὅσα ἔζησε ὁ Nietzsche καὶ μᾶς ἐνδιαφέρει ἡ στάσις του στὶς διάφορες περιστάσεις γιὰ νὰ ἰδοῦμε ἀκριβῶς τὴν φιλοσοφικήν του οὐσίαν, πὺ εἶναι ταυτόχρονα κι' ἀδιάρρηκτα ὁ βίος καὶ ἡ σκέψις του· ὁ συσχετισμὸς αὐτὸς μπορεῖ νὰ διαπιστωθῇ καὶ στὴν ἐξωτερικὴν ἀκόμα ἐπιφάνειαν ὠρισμένων σκέψεων καὶ εἰκόνων μέσα στὰ ἔργα του. Μᾶς ἐνδιαφέρει ἡ πορεία τῆς ζωῆς του γιὰ νὰ ἰδοῦμε καὶ νὰ γνωρίσουμε τὴν κίνησιν, μέσ' στὴν ὁποίαν κάθε σύγγραμμά του ἔχει τὴν θέσιν του.

Ἡ ἀπασχόλησις μὲ τὴν ζωὴν τοῦ Nietzsche χάνει ἀντιθέτως τὸν σκοπὸν τῆς, ἂν συμπαρατεθοῦν χωρὶς συσχετισμὸν ἢ πραγματικότητος τοῦ βίου του καὶ ὁ κόσμος τῶν ἰδεῶν του. Μ' αὐτὴν τὴν ἀσύνδετην συμπάρεση βρίσκει ἡ ψυχολογικὴ περιέργεια μιὰν ἀσχημὴν ἱκανοποίησιν στὴ συλλογὴ γεγονότων, πὺ ἀναφέρονται στὸ «πολὺ ἀνθρώπινον», καὶ στὴν ἡδονήν, πὺ προκαλεῖ ἡ μυθιστορηματικὴ παρακολούθησις τῆς ζωῆς· ἡ παίρνουν ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά οἱ σκέψεις, ξεχωρισμένες πια ἀπὸ τὴν προσωπικότητα, τὴν σφραγίδα μιᾶς προικισμένης μ' ἄχρονον κῦρος ἀλήθειας ἢ καὶ ἀνοησίας.

Κατὰ δεύτερον λόγον ἀπαιτεῖ ἡ σκέψις τοῦ Nietzsche τὴν ἐμβάθυνσιν εἰς συστηματικὰς συνάψεις. Ἀντίθετα ὅμως μὲ ὅ,τι συμβαίνει στὰ μεγάλα συστήματα τῆς φιλοσοφίας, ἐμφανίζεται στὸν Nietzsche τὸ σύστημα, πὺ μπορεῖ νὰ συγκροτηθῇ, σὰν μιὰ φάσις μόνον ἢ σὰν μιὰ λειτουργία μέσα στὸ γενικὸ ὅλον, πὺ δὲν εἶναι δυνατὸν πια νὰ ἀναπτυχθῇ ὡς σύστημα. Ἀντ' αὐτοῦ ὅμως πρόπει ἡ ἐρμηνεία νὰ παρακολουθῆσιν ὅλες τὶς στροφὰς τῆς σκέψεως—πὺ κατώρθωσε νὰ περισυλλέξῃ, αἴροντας τὸ σκόρπισμά τους—καὶ ὅλες τὶς ἀντιφάσεις, γιὰ νὰ περάσῃ μέσα ἀπὸ ὅλες τὶς δυνατότητες σὰν νὰ ὑπῆρχε ἡ πιθανότης νὰ βροῖ τὸ ὅλον. Στὸ τέλος βέβαια ὅλα ἀνήκουν μαζί, μόνον πὺ σκορπίζονται στὴν χρονικὴ ἔκτασιν ἑνὸς σχηματισμοῦ ἀπὸ δρόμους τῆς σκέψεως, ἑνὸς σχηματισμοῦ, πὺ δὲν ἀναπτύχθηκε ἀκριβῶς ὡς σύστημα.

Ἄν δὲν μποροῖ λοιπὸν ἡ σκέψις τοῦ Nietzsche νὰ ὑπαχθῇ εἰς μιὰν ἀνάπτυξιν στρογγυλευτικὴν, μπορεῖ ὅμως ἡ ἐνότης τοῦ ὅλου, δηλαδὴ

ἡ ἐνότης ζωῆς καὶ σκέψεως, χρονικῆς ἐξελίξεως καὶ συστήματος, νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἰδέα στὴ μελέτη τοῦ Nietzsche. Δὲν μποροῦμε νὰ προβλέψουμε, ὡς ποῦ θὰ φθάσῃ, ἀπὸ ἀπόψεως ἀντικειμενικῆς, ἡ ὠρι-
σμένη καὶ θεμελιωμένη σύλληψις τοῦ ὅλου. Στὴ μελέτη ἐπάνω εἶναι ἀναπότρεπτο καὶ πρὸς τὴν ἐμπειρικὴ πραγματικότητα τῆς ζωῆς νὰ στρέφεται κανεὶς ἀνεπιφύλακτα καὶ τὶς σκέψεις νὰ παρακολουθῇ στὶς μεγάλες ἀποστάσεις, ποὺ διανύει ἡ πορεία τους, χωρὶς νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν τὸ χρόνο, μέσ' στὸν ὁποῖον ἔχουν συλληφθῇ. Ἡ δυσκολία ἀκριβῶς, ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι κανέναν ἀπ' τοὺς δυὸ αὐτοὺς δρόμους δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ πορευθῇ κανεὶς ἀνεξάρτητα ἀπ' τὸν ἄλλον· κι' ὅτι πάλι καὶ οἱ δυὸ μαζὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐναρμολο-
νισθοῦν πέρα ὡς πέρα ἕως ἓνα ὅλον, αὕτη εἶναι ἡ διαρκῆς δυσκολία, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν ξεπηδάει ἡ κίνησις τῆς μελέτης τοῦ Nietzsche.

Τὰ τρία κύρια μέρη τῆς ἀναπτύξεώς μας.— Φανερόν εἶναι, ὅτι ὁ Nietzsche οὔτε ὡς κλειστὴ μορφή τῆς οὐσιαστικῆς του ὑπάρξεως, οὔτε ὡς φιλοσοφικὸ σύστημα, εἶναι κᾶτι τὸ σταθερό. Θέλοντας κανεὶς νὰ τὸν συλλάβῃ, ἀνάγοντάς τον σὲ κᾶτι τὸ στερεό, θὰ πέσῃ ἔξω. Ἐφ' ὅσον εἶναι ὁ Nietzsche μιὰ ὑπαρξις, ποὺ ἐκδηλώνεται ἔμμεσα σὲ μιὰ κίνηση, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ φθάσουμε κοντὰ του παρὰ μόνον μὲ μιὰ δική μας ἐπίσης κίνηση. Τὸ τί εἶναι ὁ Nietzsche, αὐτὸ δὲν μᾶς τὸ διδάσκει ἡ σύλληψις τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν πραγματικῶν περιστατικῶν· γιὰ νὰ τὸ μάθουμε, πρέπει νὰ τὸν συναναστραφοῦμε. Καὶ δὲν ἀποκαλύπτεται βέβαια ἔτσι ἡ μαγεία, χρησιμεύει ὅμως σὰν μιὰ βιοτικὰ ἐμβαθυντικὴ ὥθησις· δὲν καταστρέφεται βέβαια ἡ σοφιστικὴ, ποὺ πηγάζει μέσ' ἀπ' τὸν Nietzsche καὶ ποὺ φανερόνεται, ὅταν μεταμορφώνεται στὰ χέρια ἄλλων ἡ σκέψις του, ἀναλύεται ὅμως ἕως ἓναν καθαρὸ σκοπὸν.

Μόνον ἀπ' τὴν δική του ἐργασία θὰ βγάλῃ ὁ καθένας τὸν Nietzsche, ποὺ τοῦ ταιριάζει. Τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς ἐργασίας δὲν μπορεῖ νὰ τὸ προεξοφλήσῃ, μὰ τὸ προετοιμάζει ἀπλῶς μιὰ ἀνάπτυξις, σὰν κι' αὐτήν, ποὺ σκεπτόμαστε νὰ κάνουμε. Σκοπὸς τῆς εἶναι νὰ δημιουργήσῃ τὶς προϋποθέσεις, ποὺ εἶναι ἱκανὲς νὰ διευκολύνουν κάπως ἀποτελεσματικώτερα τὴν κατανόησις τοῦ Nietzsche, εἴτε μιὰ κατα-

νόηση, πού ὀδηγεῖ σέ θετική συμμετοχή, εἴτε μιὰ κατανόηση, πού ὀδηγεῖ στήν ἀπόρριψη.

Κανένας δρόμος δὲν ὀδηγεῖ τὴν ἀνάπτυξη ἄμεσα στὸ κέντρον τοῦ Nietzsche. Μὲ τὴν ὑποτιθέμενη ἀνακάλυψη ἑνὸς κέντρου θὰ ἐχάναμε τὸ μεγαλεῖο του, πού προκαλεῖ ἀκριβῶς μέσα μας μιὰ καρποφόρα ἀνησυχία. Γι' αὐτὸ πρέπει κανεὶς πολλοὺς δρόμους νὰ πορευθῆ, τὸν ἕναν μετὰ ἀπ' τὸν ἄλλον. Αὐτὸς ὁ χωρισμὸς στὴν παρουσίαση τοῦ Nietzsche δὲν φθάνει ποτὲ σὲ μιὰ σύνθεση, ἀλλὰ βρίσκει τὸ τέλος του σὲ μιὰ διαφώτιση τοῦ βάθους, πού ἀποκαλύπτεται σὲ ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις, ὅσες ἀθέλητα ἢ συνειδητὰ ἔχει ὁ Nietzsche προκαλέσει.

Οἱ δρόμοι πού θ' ἀκολουθήσουμε στὴν ἀνάπτυξη, ἔχουν ὅλοι τὸν ἴδιον σκοπὸ : νὰ ἐντείνουν τὴν ἱκανότητα γιὰ μιὰ καθολικὴ ἀφομοίωση τοῦ Nietzsche, ξεκαθαρίζοντας τὴ γνώση τοῦ εἰδικοῦ· καὶ ξεκινᾶνε ὅλοι οἱ δρόμοι ἀπὸ τὴν ἴδια ἀρχή: ἀπὸ τὴν πείρα ἑνὸς βυθοῦ, πού εἶναι, λόγῳ τοῦ ὅτι παρουσιάζεται πάντα διαφορετικός, ἀσύλληπτος.

Ἡ ἀρχὴ καὶ ὁ σκοπὸς δὲν μποροῦν ἄμεσα νὰ μεταδοθοῦν· μόνον ὅμως μέσῳ αὐτῶν ἔχουν οἱ δρόμοι στὴν διάκρισή τους καὶ στὴν ἀντικειμενικὴ καθαρότητά τους νόημα καὶ ἀξία. Ὁ Nietzsche δὲν μπορεῖ νὰ ἐξαντληθῆ. Δὲν ἀποτελεῖ ὡς ὅλον ἕνα πρόβλημα, πού θὰ μπορούσε καὶ θ' ἄπρεπε νὰ λυθῆ. Γιατὶ ὅ,τι εἶναι ὁ Nietzsche, αὐτὸ θὰ φανῆ ἀκόμα ἀργότερα μὲ τὴν μεταμόρφωση, πού θὰ ὑποσιῆ, ὅταν θὰ τὸν ἀφομοιώσουν κι' ἄλλοι ἄνθρωποι, ἐκεῖνοι πού θ' ἀρθιοῦν στὸ μέλλον.

Σὲ τρία κύρια μέρη θὰ χωρίσουμε τὴν ἀνάπτυξή μας· τὸ πρῶτο εἶναι ἡ ζωὴ του· τὸ δεύτερο εἶναι οἱ θεμελιώδεις σκέψεις του ὡς ἢ ἐκδήλωσις τῶν ἀρχικῶν του κινήτρων μέσα στὴν πολλαπλότητα τῶν εἰδικῶν περιεχομένων τῆς σκέψεώς του· τὸ τρίτο θὰ μᾶς πᾶει στὸ ὅλον τοῦ ρυθμοῦ τῆς σκέψεώς του σὲ ἀναφορὰ πρὸς τὴν ὑπόστασή του. Ὡς βᾶσις θὰ χρησιμεύσουν πάντα γεγονότα, πού μᾶς φαίνονται ἀναγκαῖα γιὰ τὴν κατανόηση τοῦ Nietzsche. Πάντως ὅμως σὲ καθεμιὰ ἀπὸ τὶς τρεῖς ἀπόψεις θὰ θεωρήσουμε τὸν ἑαυτό μας δεσμευμένο σὲ μιὰν εἰδικὴν ἀποστολή :

Στὴν περιγραφή τῆς ζωῆς τοῦ Nietzsche θ' ἀποκαλύψουμε τὰ ἄκρα. Ἀντὶ νὰ χαθοῦμε στὰ γεγονότα (πού στὴν ἀναζήτησή τους δὲν γνωρίζει ὅρια ὅποιος ἔχει συγκινηθῆ πραγματικὰ ἀπ' τὸν Nietzsche)

σκοπός μας πρέπει να είναι (χωρίς καμμιὰ συγκάλυψη ἢ καὶ ἔξαρση τοῦ ἐμπειρικὰ πραγματικοῦ) νὰ κάνουμε αἰσθητὲς τὶς ἐμπειρικὲς προϋποθέσεις τῆς ἐξαιρετικότητός του καὶ μάλιστα ἔτσι, σὰν νὰ ἦσαν οἱ προϋποθέσεις αὐτὲς ἢ μυθικὴ πραγματικότης αὐτῆς τῆς ζωῆς, ποὺ ἦταν καμωμένη νὰ προσφέρεται ἢ νὰ παρασύρεται πάντα σὲ θυσίες.

Ἡ ἀνάπτυξις τῶν θεμελιωδῶν σκέψεων τοῦ Nietzsche ἔχει ὡς σκοπὸ νὰ δείξῃ, ταξινομώντας τὰ βασικά των κίνητρα, πὼς καμμιὰ σκέψις δὲν εἶναι σταθερὴ, μὰ πὼς ὅλες ἀμφιβάλλουν πάντα γιὰ τὸν ἑαυτό τους. Τὶς μορφὲς τῆς ὑπάρξεως, ὅσες συνέλαβε τὸ μάτι τοῦ Nietzsche, πρέπει νὰ παρακολουθήσουμε ὡς ἐκεῖ, ποὺ χάνουν τὴν ἰσορροπία τους. Ὁ σκοπὸς εἶναι νὰ μὴ σταματᾷ κανεὶς ποτὲ οὔτε στὸ ἄκρως ἀρνητικὸ, οὔτε στὸ ἄκρως θετικὸ.

Ἡ ἐρμηνεία τοῦ τρόπου τῆς σκέψεως τοῦ Nietzsche στὴν ὁλότητά του, μιὰ ἐρμηνεία, πού, ὀδηγημένη ἀπὸ τὴν αὐτοκατανόησι τοῦ Nietzsche, πρέπει νὰ γίνῃ ἀπὸ μᾶς τοὺς ἄλλους, ἔχει ὡς σκοπὸ νὰ διευκρινήσῃ τὴν ὑποστασιακὴ σημασία τῆς ζωῆς καὶ σκέψεώς του. Πρέπει νὰ ἀποβλέψουμε νὰ μείνῃ ἀνοιχτὴ ἡ ὁδὸς πρὸς τὴν ἀφομοίωσι τοῦ Nietzsche καὶ μάλιστα ὄχι μόνον ἀποφεύγοντας κάθε ὀριστικὴ τοποθέτησι τῆς οὐσίας του σὲ κᾶτι τὸ μερικὸ, ἀλλὰ καὶ κατανοώντας τὴν ὑψηλὴν ἀπαίτησι, ποὺ προβάλλει ἀπέναντί μας. Ὁ Nietzsche ἐκδηλώνεται σὰν μιὰ κατὰ βάθος ἀσύλληπτη ἐξαίρεσις, πού, χωρὶς νὰ ἀποτελῇ πρότυπο γιὰ ἀπομίμησι, εἶναι ἀπολύτως ἀναντικατάστατη στὴν ἀφυπνιστικὴν ἐπίδρασι ἐπάνω σὲ μᾶς τοὺς ἄλλους, ποὺ δὲν ἀποτελοῦμε ἐξαίρεσι. Στὸ τέλος προβάλλει ἡ ἐρώτησις, πὼς ἓνας ἄνθρωπος, ποὺ δὲν εἶναι γιὰ ὅλους ἀντιπροσωπευτικὸς, κατορθώνει νὰ ἀποκτήσῃ μιὰ κυριαρχικὴ σημασία, σὰν νὰ ἐξέφραζε τὸ ἀνθρώπινο ἐν γένει.

Μέθοδος τῆς ἀναπτύξεως.— Ἐκεῖνο, ποὺ προέχει στὴν ἀνάπτυξι τῆς σκέψεως τοῦ Nietzsche, εἶναι νὰ φέρουμε στὴν ἐπιφάνεια τὶς καθ' αὐτὸ φιλοσοφικὲς ἰδέες του. "Ἄν καὶ ὁ Nietzsche ὁ ἴδιος δὲν ἔχει ἐξελιχθῆ μεθοδικὰ συστηματικά, πρέπει ἐντούτοις στὴν ἀνάπτυξί μας νὰ ἐξοπλίσουμε τὴ σκέψι του. "Ἄν καὶ καμμιὰ ὠρισμένη σκέψις, καμμιὰ ὠρισμένη ἔννοια δὲν διέπει οὐσιωδῶς τὶς ἄλλες, μπορεῖ ἐντούτοις ν' ἀνακαλύψῃ κανεὶς στὴν πληθώρα τῆς μουσικῆς πολλὰς φορές,

μὰ καὶ πλαστικῆς τοῦ γλωσσικῆς ἐκφράσεως μιὰ βασική διανοητική κατασκευή, ποὺ ὑπάρχει μέσα της. Ἔργον μας δὲν εἶναι βέβαια νὰ ἐπαναλάβουμε αὐτὴν τὴν γλῶσσα καὶ τὴν ἐκτεταμένη ἐποπτικότητά της—αὐτὸ θὰ ἦταν ἀνόητο, γιατί ὁ Nietzsche πρέπει νὰ διαβασθῆ ὁ ἴδιος—, μὰ ἔργον μας εἶναι νὰ δείξουμε τὸν σκελετό της γιὰ νὰ μποροῦμε, γνωρίζοντάς τον, νὰ συλλαμβάνουμε καλύτερα κατὰ τὸ διάβασμα τοῦ Nietzsche τὶς σχέσεις καὶ τὰ ὅρια τῶν ὄσων διαβάσαμε καὶ ν' ἀποκτοῦμε μὲ γνήσια, δηλαδή μὲ δημιουργική κριτική τὶς ἀφορμές, ποὺ θὰ μᾶς σπρώξουνε σὲ περαιτέρω σκέψεις.

Ἐπίσης πρέπει ἡ ἀνάπτυξις νὰ εἶναι πέρα ὡς πέρα θεμελιωμένη στὰ κείμενα. Εἶναι βέβαια πιὸ ἀνετο νὰ ἀναπτύξη κανεὶς τὶς ἰδέες τοῦ Nietzsche φαινομενικὰ «ἐξ ἰδίων». Ἔτσι ὅμως πάει χαμένο ἀκριβῶς ἐκεῖνο, ποὺ σαγηνεύει καὶ ποὺ ὑπάρχει μέσα στὴν ἀσυμφωνία. Ἡ συμπαράθεσις τῶν ἰδεῶν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν θὰ προκύψῃ τὸ πῶς συμπληρώνονται, ἀλληλοσυγκρούονται καὶ κινοῦνται, εἶναι τόσο πιὸ ἀποτελεσματική γιὰ τὴν κατανόηση τοῦ Nietzsche, ὅσο πιὸ πολὺ ἀναφέρεται κάθε βῆμα τῆς ἀναπτύξεως—καὶ μάλιστα κατὰ λέξιν—στὰ κείμενα.

Γι' αὐτὸν τὸν λόγο εἶναι σχεδὸν ὁλόκληρη ἡ φιλολογία, ποὺ ἀναφέρεται στὸν Nietzsche, πλούσια σὲ παράθεση κειμένων. Πάντως: ἐκεῖνο, ποὺ ἀξίζει, εἶναι νὰ φέρνουν οἱ ἀναφορὲς αὐτὲς στὰ κείμενα καὶ τὸ νέο στὸ φῶς καὶ νὰ μὴν ἀποτελοῦν μιὰν ἀπλὴ χρησιμομάθεια ὠραίων ἀποσπασμάτων, οὔτε νὰ προκαλοῦν πνευματώδεις τυχαίους συσχετισμούς, οὔτε νὰ ἀπομονώνουν αὐθαίρετα μεμονωμένες κατευθύνσεις σκέψεως ἢ νὰ δίνουν ἀφορμὴ σὲ ἐπιδερμικὲς συγκινήσεις. Ὁ σκοπὸς εἶναι νὰ ἀναπτυχθοῦν ὠρισμένες σκέψεις μὲ μιὰ συνοχή, ποὺ οὐσιαστικὰ ὑπάρχει μέσα τους, χωρὶς νὰ τὴν ἔχη ὁ Nietzsche ὁ ἴδιος τονίσει. Γιατὶ ἐνῶ ἡ λάμψις τοῦ συγγραφέως χτυπάει στὰ μάτια τοῦ ἀναγνώστου σὲ κάθε σελίδα τοῦ Nietzsche, ἡ λάμψις τοῦ φιλοσόφου μένει ὡς πρὸς τὸ μεγαλῆτερο μέρος της κρυμμένη. Ἀποσπάσματα λοιπόν, ποὺ μνημονεύονται κατ' ἀρέσκειαν, ἢ ὠρισμένες, χρήσιμες γιὰ ἓνα μεμονωμένο σκοπὸ κατασκευές, θαμβώνουν μόνον τὰ μάτια καὶ ὀδηγοῦν φιλοσοφικὰ σὲ δρόμο στραβό. Ἡ διαφορῆστικὴ συμπαράθεσις χωρίων προκύπτει μόνον ἀπὸ μιὰν ἐρμηνευτι-

κήν ἐργασία, πού, προσανατολισμένη στό ὅλον, ἔχει ὡς σκοπὸ νὰ ξεχωρίση ἐκεῖνες ἀκριβῶς τὶς κατευθυντήριες βασικὲς ἰδέες, πού ἡ γνῶσις τους μπορεῖ νὰ δώση μιὰ διαφάνεια στό διάβασμα τοῦ Nietzsche—στό διάβασμα, πού ὁ καθένας πρέπει νὰ κάμη μόνος του — καὶ νὰ ὀδηγήση πρὸ παντός σὲ μιὰν ἐργασία μὲ τὸν Nietzsche κ' ἐπάνω στὸν Nietzsche. Ἡ ἐκλογή, πού ἀκολουθεῖ τὶς προσωπικὲς ἀρέσκειες, πρέπει νὰ ὑποχωρῇ ὅσο ἡ γνῶσις τοῦ ὅλου ἀπαιτεῖ μιὰν ἀνάπτυξη ἱκανὴ νὰ καταστήσῃ αὐτὸ τὸ ὅλον κατὰ τὸ δυνατόν αἰσθητό.

Τὸ νὰ παραθέτη κανεὶς χωρία εἶναι στὴν ἰδεώδη ἐκδήλωσή του σὰν τὴν ἐργασία τοῦ χρυσοχόου: πρέπει οἱ πολύτιμοι λίθοι τῶν φιλοσοφικῶν σκέψεων νὰ συλληφθοῦν σωστὰ καὶ νὰ ταξινομηθοῦν ἔπειτα ἔτσι, ὥστε νὰ μὴν ἰσχύουν μόνον στὴ μεμονωμένη ἐκδήλωσή τους, ἀλλὰ νὰ ἐξαίρονται ἀμοιβαία καὶ ν' ἀποτελοῦν στό σύνολό τους κἄτι περισσότερο ἀπὸ ὅ,τι θὰ ἐσήμαιναν στὴν μεμονωμένη τους ἐκδήλωσις ἢ στὴν ἀπλὴ συσσώρευσή τους. Οἱ ἴδιοι λίθοι μποροῦν σὲ ἄλλους συνδυασμοὺς ν' ἀποκαλύψουν νέα φῶτα· δὲν εἶναι δυνατόν νὰ δεῖξουν τὸ φῶς τους τὰ πάντα μὲ μιᾶς. Ἐκεῖνο, πού προέχει, εἶναι νὰ προβάλλῃ πάντα μιὰ σαφὴς κατεύθυνσις, πού νὰ προκύπτῃ—δίχως παραβίαση καμμιά ἢ κάμψη—ἀπὸ τὸ ξεκαθάρισμα ἑνὸς σημαντικοῦ τόνου μέσ' ἀπ' τὰ ὅσα λέει ἢ ἐννοεῖ ὁ Nietzsche.

Μὲ τὴν συμπαράθεση κατορθώνουμε καὶ κἄτι ἄλλο: κατορθώνουμε νὰ φέρουμε τὶς σκέψεις σὲ τέτοια ἐπαφή, ὥστε ἀπὸ τὴν τριβή, πού θὰ σημειωθῇ μεταξύ τους, νὰ προκύψῃ ἡ αὐτοκριτικὴ τοῦ ἴδιου τοῦ Nietzsche. Ἀτέλειωτα μπορεῖ νὰ συζητῇ κανεὶς γύρω ἀπ' τὸ δίκαιο ἢ ἀδικο ὠρισμένων ἐξωτερικεύσεων τοῦ Nietzsche· ἔτσι ὅμως γίνεται ὁ Nietzsche ἀπλῶς ἀφορμὴ γιὰ πολυλογία, χωρὶς νὰ γίνῃ ὁ ἴδιος νοητός. Μόνον μὲ τὴν προβολὴ τῶν ἀσυμφωνιῶν κάτω ἀπ' τὸ ὅλον τῆς σκέψεώς του, μόνον μὲ τὸ φανέρωμα τῶν ὁρίων καὶ τῶν βυρσίθρων, πού προβάλλουν ἀπὸ μέσα της, γίνεται δυνατὴ ἡ κριτικὴ, πού κατὰ βάθος ὁ ἴδιος ὁ Nietzsche ἀσκεῖ, γιατί ἀνήκει στὴν οὐσία τῆς ἀλήθειας του, πού πάντα ξεπερνάει τὸν ἑαυτό της, καὶ πᾶσι ἐμπρός.

Ἐξάρτησις τῆς κατανόησεως ἀπ' τὴν φύσιν τοῦ νοοῦντος.

Τοῦ Nietzsche ἡ πρόθεσις καὶ τὸ νόημα τῆς ἀλήθειας, ποὺ μᾶς μεταδίδει, εἶναι νὰ φανερώνη, τί εἶναι ὁ καθένας, ἀπὸ τὸν τρόπο, ποῦ «νοεῖ». Γι' αὐτὸ δὲν ζητάει ὁ Nietzsche ἀναγνώστες ἐν γένει, ἀλλὰ ζητάει τοὺς ἀναγνώστες του, ἐκείνους, ποὺ τοῦ ταιριάζουν.

Φιλοσοφικὴ ἀλήθεια καὶ ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια.— Στὴν φιλοσοφικὴ ἀλήθεια φθάνω μ' ἓναν τρόπο βασικὰ διαφορετικὸν ἀπὸ τὸν τρόπο, μὲ τὸν ὁποῖον φθάνω σὲ μιὰν ἀπλῶς ἐπιστημονικὴ γνώση. Αὐτὴν τὴν τελευταία τὴν καταλαβαίνει ὁ καθένας μὲ τὸ μυαλό του, ποὺ εἶναι ἀντιπροσωπευτικὸ καὶ ποὺ χρειάζεται ἀπλῶς παιδεία καὶ ἐπιμέλεια· στὴν κατανόησιν ἀντιθέτως μιᾶς φιλοσοφικῆς ἀλήθειας (καὶ σὲ κάθε ἐπιστήμῃ, ποὺ ζῆ μόνον ἀπὸ μιὰν ὄψιν φιλοσοφικὴ) προβάλλει ἓνα πιθανὸ γίνεσθαι τοῦ ἴδιου τοῦ ἑαυτοῦ μου, σημειώνεται ἓνα ξύπνημα, γίνεται, μέσῳ τοῦ τρόπου, κατὰ τὸν ὁποῖον μου ἀποκαλύπτεται τὸ ὄν, μιὰ ἀποκάλυψις τοῦ ἴδιου τοῦ ἑαυτοῦ μου.

Ἄν ὅμως δὲν εἶναι ἡ ἀλήθεια ἡ μιὰ καὶ ἡ ἴδια, στὸ ἴδιο ἐπίπεδο, γιὰ ὅλους, ἂν ἡ καθ' αὐτὸ ἀλήθεια γίνεται προσιτὴ στὸν καθέναν χωριστὰ μέσῳ μιᾶς προϋποθέσεως, ποὺ ὑπάρχει μέσ' στὴν ὑπαρξή του, ἂν ἡ κατανόησις τῆς ἀλήθειας εἶναι ἓνα γίνεσθαι τοῦ ἴδιου τοῦ ἑαυτοῦ μας, τότε τὸ παμπάλαιον ἐρώτημα, τί προκύπτει ἀπὸ ὅλα αὐτὰ γιὰ τὴν μετάδοσιν τῆς ἀλήθειας, εἶναι ἓνα ἐρώτημα ἀπειλητικὸ γιὰ κάθε ἐνιαία μεταδοτικότητα καὶ στὸ τέλος γιὰ τὴν ἀλήθεια τὴν ἴδια. Ἐφ' ὅσον ἡ ἀλήθεια ὑπάρχει μόνον στὴν μετάδοσιν, ἐφ' ὅσον προβάλλει λοιπόν, χρησιμοποιώντας τὴν γλῶσσα, καὶ γίνεται συνεπῶς κατ' ἀνάγκην δημοσία, μοιραῖο εἶναι, λόγῳ τῆς οὐσιαστικῆς διαφορᾶς τῶν ἀντιθέτων προϋποθέσεων, νὰ ὀδηγῆ τὸ λιγώτερον στὴν παρανόησιν, στὴν διασταοφῆ, στὴν κατάχρησιν, ἂν ὄχι στὸ νὰ γίνεται ἡ ἴδια ἀμφίβολη καὶ προβληματικὴ.

Στὸ σημεῖον αὐτὸ ὑπάρχουν δυὸ βασικὲς ἀπόψεις: πρῶτον ἡ θεωρία περὶ τῶν βαθμίδων τῆς ἀλήθειας ἐν σχέσει μὲ τὶς βαθμίδες τῆς ὑποστάσεως τοῦ ἀνθρώπου, δεύτερον ἡ θεωρία γιὰ τὴν ἀναπότρεπτη διαφοροῦμένη ὄψιν τῆς ἀλήθειας καὶ τῶν συνεπειῶν της.

Ἡ θεωρία τῶν βαθμίδων ὀδηγεῖ στὴν σκόπιμη ἀποσιώπησιν

καὶ μυστικότητα καὶ στὸ σχέδιον μιᾶς παιδείας, ποὺ ἀποβλέπει στὴν βαθμιαία ὠρίμανση τῆς νοητικῆς δυνάμεως: κανεὶς δὲν ἐπιτρέπεται νὰ μάθῃ ὅ,τι εἶναι ἀληθινὸ πρὶν κατορθώσῃ, προετοιμασμένος πιά γι' αὐτὴν τὴν ἀλήθεια, νὰ συλλάβῃ σωστὰ ὅσα ἀποτελοῦν μυστήρια γιὰ ὅποιον στέκεται σὲ προηγούμενες βαθμίδες. Αὐτὸ ὅμως θὰ ἀποτελοῦσε μιὰν ἐξωτερικὴ διαρρύθμιση, ποὺ προϋποθέτει, ὅτι ξέρουν οἱ παιδαγωγοί, πῶς εἶναι καταρτισμένες οἱ βαθμίδες τῆς ὑποστάσεως καὶ τῆς ἀλήθειας, ποὺ ὑπάγεται ἕως αὐτές: θ' ἄπρεπε οἱ παιδαγωγοὶ νὰ βλέπουν, ὅταν νὰ ἦσαν Θεοί, πέρα ὡς πέρα τὴν ἀλήθεια καὶ νὰ τὴν κατέχουν· ἐπίσης θ' ἄπρεπε νὰ προϋποτεθῆ μιὰ ἐπιλογή τῶν ἀνθρώπων ἀνάλογα μὲ τὴν ὅλη τους ὑπαρξή, μὲ τὴν εὐγένεια καὶ τὶς δυνατότητές των, μιὰ ἐπιλογή, ποὺ ὁ τεταγμένος νὰ τὴν κάμῃ θ' ἄπρεπε νὰ εἶναι προικισμένος μὲ τὸ ὑπερανθρώπινο χάρισμα νὰ διακρίνῃ τὰ διάφορα πνεύματα· τέλος θ' ἄπρεπε νὰ προϋποτεθῆ μιὰ μορφή ἐκδηλώσεως γιὰ τὴν ἀλήθεια τέτοια, ποὺ νὰ κρύβῃ τὴν ἀλήθεια, χωρὶς νὰ τὴν μεταβάλλῃ σὲ μιὰ βίαιη ἐξουσία, μιὰ μορφή λοιπὸν ἐκδηλώσεως, ποὺ θὰ ἔκανε τὴν ἀλήθεια νὰ ἐξακολουθῆ νὰ μένῃ ἀλήθεια καὶ μέσ' στὴν σκόπιμη ἀπόκρυψή της.

Τίποτε ἀπ' αὐτὰ δὲν ἰσχύει στὴν περίπτωση τοῦ Nietzsche, ὁ ὁποῖος ἀκολουθεῖ τὴν δεύτερη κατεύθυνση: κανεὶς δὲν γνωρίζει τὶς βαθμίδες, κανεὶς δὲν ἔχει τὸ χάρισμα νὰ ξεχωρίσῃ τοὺς ἀνθρώπους στὸ ἀπόλυτο νόημα, ποὺ ἔχει ἢ ὑπαρξίς των, οὔτε ὑπάρχει γιὰ τὴν ἴδια τὴν ἀλήθεια — ἀκόμα λιγώτερο μάλιστα στὴν περίπτωση τῆς πιὸ φανερῆς ἀλήθειας — ἄλλη ἀποτελεσματικὴ ἀπόκρυψις ἐκτὸς ἀπὸ τὴν παρονοητική. Μόνον ἢ διαφορούμενη ὄψις μπορεῖ νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν ἀλήθεια ἀπὸ ἐκείνους, ποὺ δὲν ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ τὴν ἀποκτήσουν. Γι' αὐτὸ βγαίνει ὁ Nietzsche στὴν δημοσιότητα — μὲ τρόπο, ποὺ τὸν κάνει ν' ἀκούγεται ἐξωτερικὰ ἀπ' τὸν καθέναν — γιὰ νὰ πετύχῃ ἀκριβῶς ἐκεῖνον, ποὺ μπορεῖ νὰ τὸν πετύχῃ ἢ ἀλήθεια, καὶ γιὰ νὰ ξεγυμνώσῃ ἐκεῖνον, ποὺ δὲν ἔχει κανένα δικαίωμα κοντὰ της (καὶ γιὰ τὸν ὅποιον, ὅταν τύχῃ ν' ἀκούσῃ τὴν ἀλήθεια, θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ εἰπῇ: «ἓνας μικρὸς παροξυσμὸς μανίας τὸν σπρώχνει νὰ βγάλῃ ἔξω ὅ,τι πιὸ ἐσωτερικὸ καὶ πιὸ γελοῖο ἔχει μέσα του» (14,359).

Αἰτήματα πρὸς τὴν φύση τοῦ νοοῦντος. — Γι' αὐτὸ καὶ πάντα

ἔχει ὁ Nietzsche κάτι νὰ ἀπαιτήσῃ ἀπ' τὴν φύση ἐκείνου, ποὺ θέλει νὰ τὸν νοήσῃ. Τοῦ ἦταν «ἀδύνατον νὰ διδάξῃ τὴν ἀλήθεια ἐκεῖ, ὅπου ἡ διανοητικότητα εἶναι χαμηλὴ» (14,60). «Ὅποιος νοιώθει ἀντίθετά του, δὲν μπορεῖ νὰ καταλάβῃ τὴν κατάστασή του καὶ ἐπομένως τὰ ἐπιχειρήματά του· θ' ἄπρεπε, γιὰ νὰ καταλάβῃ, «νὰ εἶναι τὸ θῦμα τοῦ αὐτοῦ πάθους» (11,384), νὰ ἔχῃ ζήσει μέσ' στὴν δική του τὴν ψυχὴ «λάμψη, φωτῆρὰ καὶ χαρραυγές»· «μπορῶ μόνο νὰ ὑπενθυμίζω στοὺς ἄλλους—καὶ τίποτε περισσότερο» (5,217).

Ὁ ἴδιος ὁ Nietzsche λέει, πὼς τὸ νὰ τὸν καταλάβῃ κανεὶς ἀποτελεῖ «μιὰ διάκριση, ποὺ θὰ πρέπει νὰ τὴν ἀξίωσῃ» (15,54). Θέλει νὰ στήνῃ πάντα φράγματα γύρω ἀπ' τὶς σκέψεις του: «γιὰ νὰ μὴν εἰσβάλλουν στὰ περιβόλια μου τὰ γουρούνια καὶ οἱ ὄνειροπόλοι» (6,277). Τοὺς χειρότερους κινδύνους τοὺς βλέπει ν' ἄρχονται ἀπ' τοὺς «ἀπαιτητικούς θαυμαστάς» (14,230), διώχνει τοὺς ἐνοχλητικούς ἐπισκέπτες, ὅσους δὲν ἀνήκουν μέσα καὶ εἰρωνεύεται βαρεῖά τὴν «μαῖμοῦ τοῦ Ζαρατούστρα» (6,258 κ. ἑ.).

Δὲν ἔχει λοιπὸν ὁ καθένας τὰ ἴδια δικαιώματα ἐπάνω στὶς σκέψεις τοῦ Nietzsche, ἀκόμα λιγώτερο στὶς ἀξιολογίες του· ἔχει δικαιώματα μόνον, ἂν στέκεται στὸ ἴδιο ὕψος. «Ἡ ἀντίθετη νοοτροπία εἶναι ἡ νοοτροπία τῶν ἐφημερίδων: γι' αὐτὲς οἱ ἀξιολογικὲς ἐκτιμήσεις εἶναι κάτι, ποὺ ἐπιτρέπεται ὁ καθένας νὰ πάρῃ στὰ χέρια του σ' ἂν νὰ ἦταν ἰδιοκτησία του. Ἐδῶ ἔχει τεθῆ ἡ προϋπόθεσις, ὅτι ὅλοι στέκονται στὸ ἴδιο ὕψος» (14,58). Τὸ «νὰ δέχεται κανεὶς ἀξιολογικὲς κρίσεις σ' ἂν μιὰ φορεσιὰ» (14,60), αὐτὸ ἐξηγεῖται ἀπὸ τὴν «πίστη, πὼς ὅλα εἶναι ἐλεύθερα στὴν κρίση τοῦ καθενὸς» (14,60). Σήμερα ἐφθάσαμε «χάρις στὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, ποὺ τ' ὄχει πάρει ἀπάνω του, σὲ σημεῖο, ποὺ δὲν πιστεύει πιά κανεὶς σὲ ξεχωριστὰ πνευματικὰ δίκαια καὶ στὸ ἀμετάδοτο τῶν τελευταίων ἀληθειῶν» (14,419). Ὁλόκληρη ἡ σκέψις τοῦ Nietzsche στηρίζεται στὴ συνείδηση αὐτῶν τῶν ξεχωριστῶν δικαίων, στὴν γνώση γιὰ τὸ ἀμετάδοτο τῶν τελευταίων ἀληθειῶν καὶ στὴν ἀκουστικὴν ἐμβάνθυνση στὴν αὐτοτέλεια τοῦ πλησίον του, ποὺ ὑπάγεται σ' αὐτὰ τὰ τελευταῖα καὶ ἀμετάδοτα.

Ἄν εἶναι ὅμως συνυφασμένο μὲ τὴν οὐσία τῆς ἀλήθειας τὸ ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ συλληφθῆ παρὰ μόνον ἀπ' τοὺς ἀνθρώπους, ποὺ στέ-

κονται στο ἴδιο ὕψος, θὰ ρωτήσῃ ὁ καθένας τὸν ἑαυτό του: ποιὸς εἶμαι; μπορῶ νὰ νοήσω; ἔχω δικαίωμα συμμετοχῆς, — Στὴν ἐρώτηση αὕτη δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ δοθῇ ἀπάντησις· ἡ μόνη ὁδός, πού ὑπάρχει εἶναι ἡ ἐξῆς: νὰ πετύχω σὲ συναναστροφή μὲ τὸν Nietzsche τὴν ἀνάταση ἐκείνη, πού δὲν πρέπει νὰ προσχεδιασθῇ καὶ πού ἡ πραγματικότης της θὰ μοῦ ἀποκαλύψῃ, περὶ τίνος πρόκειται καὶ τί εἶμαι, χωρὶς νὰ τὸ ξέρω ἀπὸ πρὶν ἢ νὰ νομίζω, ὅτι τὸ κατέχω σὰν κάτι πού ὑπάρχει.

Κίνδυνοι καὶ δισταγμοὶ στὴν μετάδοση οὐσιαστικῆς ἀλήθειας. — Ὁ Nietzsche βλέπει τὸν κίνδυνο, πού εἶναι ἀναπότρεπτος στὴ ζωὴ τῆς ἀλήθειας: «Ὑπάρχουν βιβλία, πού ἡ ἀξία τους γιὰ τὴν ψυχὴ καὶ τὴν υἰεία ἀντιστρέφεται, ἂν, ἀντὶ νὰ τὰ χρησιμοποιῇ μιὰ ψυχὴ ὑψηλή, τὰ χρησιμοποιῇ μιὰ κατώτερη ψυχὴ: στὴν περίπτωση τῆς κατώτερης ψυχῆς εἶναι τὰ βιβλία αὐτὰ ἐπικίνδυνα, συντριπτικά, διαλυτικά· στὴν ἄλλη περίπτωση εἶναι σὰν κηρύγματα, πού προκαλοῦν τοὺς τολμηροὺς νὰ δείξουνε τὴν τόλμη τους» (7.50). Ἐφ' ὅσον εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐμφανίζεται ἡ ἀλήθεια, στὴν μετάδοσή της, διαφορούμενη, μπορεῖ ὁ Nietzsche νὰ διατυπώσῃ τὴν ἀπαίτηση: «Οἱ πιὸ ὑψηλές μας ἀλήθειες ἤχοῦν κατ' ἀνάγκην—καὶ πρέπει νὰ ἤχοῦν—σὰν ἀνοησίες, κατὰ τὶς περιστάσεις μάλιστα καὶ σὰν ἐγκλήματα, ὅταν μὲ τρόπο ἀθέμιτο φθάνουν στ' αὐτιά ἐκείνων, πού δὲν εἶναι καμωμένοι καὶ προωρισμένοι γι' αὐτὲς» (7,49). Ὅταν ἐχαρακτήρισεν ὁ Widmann στὴν ἔνωση τῆς Βέρνης τὰ βιβλία τοῦ Nietzsche ὡς ἐπικίνδυνα καὶ τὰ παρωμοίασε μὲ δυναμίτιδα, ὁ Nietzsche ἄφησε ἀδιάφορος νὰ ἰσχύσῃ ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτός.

Ὁ κίνδυνος πρέπει νὰ ὑπάρχῃ καὶ κανεὶς δὲν πρέπει νὰ ἀποτρέψῃ τὸν ἄλλον ἀπὸ τοῦ νὰ τὸν ἀντιμετωπίσῃ, γιὰτὶ κανεὶς δὲν ξέρει ἐκ τῶν προτέρων γιὰ ποιὸν εἶναι καταστρεπτικὸς καὶ γιὰ ποιὸν δημιουργικὸς. Τὸ ζήτημα δὲν εἶναι ν' ἀποσιωπήσῃ κανεὶς τὴν ἀλήθεια, ἀλλὰ κάτι πολὺ δύσκολο: ν᾿ἀχῃ τὸ θάρρος νὰ διανοηθῇ πραγματικὰ καὶ νὰ τὸ εἰπῇ καθαρὰ ἐκεῖνο, πού γνωρίζει.

Ἡ διαφορούμενη ὄψις τῆς ἀλήθειας δὲν ἔχει καμμιά συγγένειά μὲ τὴν ἀνειλικρίνεια, πού κρύβει ἢ πού διατηρεῖ ἐπίτηδες ὅ,τι ἐμεῖς οἱ ἴδιοι νοιώθουμε ὡς διαφορούμενο. Ἡ διαφορούμενη ὄψις τῆς ἀλήθειας

εἶναι ἡ ἀθέλητη, πού ἐνυπάρχει στήν μετάδοση τοῦ ἀληθινοῦ, γιατί εἶναι οἱ φύσεις ἐκείνων, πού ἀποδέχονται, ἀνόμοιες. Τὸ νὰ ἀποτολμοῦμε τὸ διαφοροῦμενο κι' ὄχι τὸ νὰ τὸ θέλουμε, αὐτὸ εἶναι, πού συνιστᾷ τὸ θάρρος τῆς ἀλήθειας.

Εὐνόητοι εἶναι βέβαια καὶ οἱ δισταγμοί: αὐτός, πού διανοεῖται, μπορεῖ καὶ νὰ ἐπιφυλαχθῇ, ὅταν ἀντιληφθῇ τὴν καταστροφή, πού μπορεῖ νὰ προσκληθῇ ἀπὸ τὶς σκέψεις του, ὅταν τοῦ γίνουν συνειδητὲς οἱ διαστροφές καὶ καταχρήσεις, πού μπορεῖ νὰ γίνουν εἰς βάρος των. Ὅταν λοιπὸν ὁ Nietzsche ρωτιόνταν σχετικὰ μὲ τοὺς μεγάλους τοῦ παρελθόντος, ἂν «εἶχαν τόσο βάθος, ὅσο χρειαζόνταν γιὰ νὰ μὴ γράψουν ὅ,τι ἐγνώριζαν» (14,229), ὅταν, νέος ἀκόμη, ἔγραφε: «οἱ ῥίζες τῆς σκέψεως καὶ βουλήσεώς μας... δὲν πρέπει νὰ βγοῦν ἔξω στὸ φῶς τὸ ὄξύ» κι' ὅτι γι' αὐτὸ «εἶναι μιὰ τέχνη εὐγενική τὸ νὰ σωπαίνη κανεὶς σὲ τέτοιες περιπτώσεις τὴν κατάλληλη στιγμή. Ἡ λέξις εἶναι ἓνα ἐπικίνδυνο πράγμα... Πόσα εἶναι, πού δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἐκφράση κανεὶς! Οἱ ἠρησκευτικὲς μάλιστα καὶ φιλοσοφικὲς θεμελιώδεις ἀντιλήψεις εἶναι ἀκριβῶς ἐκεῖνες, πού ἀνήκουν στὰ *rudendis*» (πρὸς τὸν von Gersdorff, 18, 9, 71), ὅταν κι' ἀργότερα ἔνοιωθε μέσα του πάντοτε κι' ἀπ' τὴν ἀρχὴν αὐτοὺς τοὺς δισταγμούς, ἀπαιτοῦσε πάντως ἀπ' τὸν ἑαυτό του μ' ὅλα αὐτὰ τὴν διανοητικὴν ἐκείνην σύλληψη καὶ ἔκφραση τῆς ἀλήθειας, πού τίποτε δὲν τὴν τρομάζει· γιατί, ἀντίθετα πρὸς κάθε σκόπιμη ἀποσιώπηση χάριν τοῦ ὑποτιθέμενου ἀγαθοῦ τῶν ἀνθρώπων, ἡ δύναμις ἡ πραγματικὴ ὑπάρχει μόνον στήν ἀποκαλυπτικὴ διάθεση, πού δὲν ἔχει βέβαια τίποτε τὸ κοινὸ μὲ τὸ ἀπειθάρχητο κι' ἀσύδοτο κουβεντολόϊ, πού κάνει τάχα πῶς ἐκφράζει ἀλήθειες. Γιὰ τὸν Ζαρατούστρα μᾶς λέει ὁ Nietzsche: «Ἡ παραμικρότερη ἀποσιώπηση παραλύει ὀλόκληρη τὴν δύναμή του: νοιώθει, ὅτι ὡς τὰ τώρα ξέφυγε ἀπὸ τοῦ νὰ ἐκφράση μιὰ σκέψη—... Ἡ τελευταία ἐπιφυλάξις, ἡ πιὸ λεπτὴ ἀποσιώπησης ἐμποδίζει κάθε μεγάλη ἐπιτυχία» (14,293).

Ὁ Nietzsche δὲν θέλει πιστούς.— Ἐφ' ὅσον δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἐκληφθοῦν οἱ σκέψεις τοῦ Nietzsche οὔτε ὡς ἐξουσιαστικὰ ἐπικυρωμένες, οὔτε ὡς γενικῶς ἰσχύουσες ἀλήθειες, εἶναι κάπως ἀνάποδο τὸ νὰ γίνη κανεὶς «ὀπαδός» του. Μὲ τὴν οὐσία τῆς ἀλήθειας αὐτῆς

είναι συνυφασμένο τὸ ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ μεταδοθῆ παρὰ μόνον ἂν πηγάζει μέσ' ἀπ' τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό μας. Γι' αὐτὸ εἶναι ὁ Nietzsche ἀπ' τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος ὁ προφήτης ἐκεῖνος, πού, ἀντίθετα μὲ ὄλους τοὺς προφήτες, παραπέμπει τὸν καθέναν στὸν ἴδιον τὸν ἑαυτό του :

«Ἀκολούθησε μόνον πιστὰ τὸν ἑαυτό σου: — ἔτσι ἀκολουθῶς ἐμένα» (5,16). «Μόνον αὐτός, πού ὄλο κι' ἀνεβαίνει στὸν δικό του δρόμο, παίρνει μαζί του ψηλὰ σὲ πιὸ καθάριο φῶς καὶ τὴν εἰκόνα μου» (5,20). «Αὐτὸς λοιπὸν εἶναι ὁ δρόμος μου—ποιὸς εἶναι ὁ δικός σας;— ἔτσι ἀπαντᾷσα σὲ ὄσους μοῦ εἶπαν νὰ τοὺς δείξω τὸν δρόμο. Ὁ δρόμος, ὁ ἕνας, δὲν ὑπάρχει!» (6,286). Ὁ Nietzsche ποιεῖ τὸν αὐτοτελῆ ἕτερον: «Θέλω νὰ συναναστρέφωμαι τέτοιους μονάχα ἀνθρώπους, πού ἀποτελοῦν δεῖγμα γιὰ τὸν ἑαυτό τους μόνο καὶ δὲν χρησιμοποιοῦν ἐμένα γιὰ δεῖγμα. Γιατὶ αὐτὸ τὸ τελευταῖο μ' ἔκανε ἐμένα ὑπεύθυνο γι' αὐτούς, μ' ἔκανε δοῦλο τους» (11,391).

Ἔτσι ἐξηγεῖται καὶ ἡ διαρκὴς ἀπόκρουσις τοῦ Nietzsche: «Θέλω νὰ προκαλέσω τὴν πιὸ μεγάλη δυσπιστία ἐναντίον μου» (4,304). «Ὁ ἀνθρωπισμὸς τοῦ διδασκάλου ἀπαιτεῖ νὰ προφυλάσῃ τοὺς μαθητὰς του ἀπ' τὸν ἑαυτό του» (4,304). Ὁ Ζαρατούστρας ἐγκαταλείπει τοὺς μαθητὰς του: «φύγετε ἀπὸ μπροστά μου καὶ ἀμυνθῆτε κατὰ τοῦ Ζαρατούστρα!» (6,114). Οἱ λέξεις αὐτὲς τονίζονται ξανά στὸ *ecce homo* μὲ τὴν προσθήκη: «ἔδῳ δὲν ἔχει τὸν λόγο ἕνας φανατικός, ἔδῳ δὲν γίνεται κατήχησις, ἔδῳ δὲν ζητεῖται πίστις» (15,4).

Καὶ τὸ ὅτι προβάλλει ὁ Nietzsche κάτω ἀπὸ τὸ σχῆμα ἐνὸς νομοθέτου, κι' αὐτὸ εἶναι μοναχὰ μιὰ φάσις τοῦ ἔμμεσου χαρακτηῆρος του. Τὸ ὅτι προβάλλει ἔτσι, αὐτὸ ἔχει βέβαια καὶ τὸ νόημα, πού ἐκφράζει ἡ φράσις: «Εἶμαι ἕνας νόμος μοναχὰ γιὰ τοὺς δικούς μου, δὲν εἶμαι νόμος γιὰ ὄλους» (6,415), ἔχει ὅμως καὶ τὸ νόημα τῆς ἀντιστάσεως, μέσῳ τῆς ὁποίας ὁ ἄλλος, πού τοῦ ἀνήκει, θὰ πάῃ νὰ βρῆ τὸν ἑαυτό του: «Τὰ δικαιώματα, πού κατέκτησα, δὲν θὰ τὰ δώσω στὸν ἄλλον: ἄς τ' ἀρπάξῃ κι' αὐτός, ὅπως ἐγώ... Ἕνας νόμος, βγαλμένος ἀπὸ μένα σ' ἂν νὰ ἤθελε νὰ τοὺς φτιάξῃ ὄλους κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσίν μου, πρέπει νὰ ὑπάρχῃ μόνον γιὰ τὸν ἐξῆς λόγο: γιὰ ν' ἀνακαλύπτῃ ὁ καθένας τὸν ἑαυτό του σὲ ἀντιδιαστολὴ πρὸς τὴν εἰκόνα αὐτῆ καὶ νὰ δυναμώνῃ» (12,365).

Συμφωνώντας ἀπόλυτα μὲ τὴν στάση του αὐτὴ δὲν θέλει ὁ Nietzsche οὔτε νὰ κυριαρχήσῃ, οὔτε ν' ἀναγορευθῆ ἅγιος: «Νὰ κυριαρχήσω; Νὰ ἐπιβάλω τὸν τύπο μου σὲ ἄλλους; Φοίκη! Δὲν ἔγκειται τάχα ἢ εὐτυχία μου στὸ ὅτι βλέπω ἀκριβῶς πολλοὺς ἄλλους;» (12,365). Καὶ τέλος: «... τίποτε δὲν ὑπάρχει μέσα μου κοινὸ μ' ἓναν ἰδρυτὴ θρησκείας—Δὲν θέλω «πιστούς», σκέπτομαι, ὅτι παραεῖμαι κακεντρεχῆς γιὰ νὰ πιστέψω στὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό μου, δὲν μιλῶ ποτὲ στὰ πλήθη. Ἔχω ἓναν τρομακτικὸ φόβο, ὅτι θὰ μὲ ἀναγορεύσουνε μιὰ μέρα ἅγιο... Τὸ βιβλίο αὐτὸ γράφηκε γιὰ ν' ἀποσοβήσῃ κάθε ρεζίλεμά μου» (15,116).

Πῶς θέλει ὁ Nietzsche τὴν μετάδοσίν του.— Τὸ τί ζητάει ἀκριβῶς ὁ Nietzsche μ' αὐτὴν τὴν συμπλοκὴ μεταξὺ τοῦ προφητικοῦ κηρύγματος καὶ τῆς ἀποκρούσεως ἐκείνων, ποὺ τὸν ἀκολουθοῦν τυφλά, μεταξὺ τοῦ νομοθέτου κ' ἐκείνου, ποὺ κηρύσσει τὴν ἀντίσταση κατὰ τῶν νόμων του, μεταξὺ τοῦ διδασκάλου κ' ἐκείνου, ποὺ ὅλα τὰ βάζει σὲ ἀμφιβολία, τὸ τί ζητάει μὲ τὸ ν' ἀφήνῃ ν' ἀναιροῦνται μονάχοι τους οἱ λόγοι του, ποὺ φθάνουν σὲ ὅ,τι ὑπάρχει πιὸ ἐσωτερικόν, τὸ τί εἶναι ἐκεῖνο, ποὺ ἀντικαθιστᾷ τὸν ἰδρυτὴ θρησκείας, τὸ τί θὰ ἤθελε νὰ σημάνη γιὰ τοὺς ἄλλους, αὐτὸ μᾶς τὸ ἐξωγράφησε σὲ μιὰν ἀόριστην εἰκόνα κάτω ἀπὸ τὸ ὄνομα «génie τῆς καρδιάς»: «Τὸ génie τῆς καρδιάς, ποὺ ἡ φωνὴ του ξέρει νὰ κατεβαίνῃ ἕως τὸν κάτω κόσμον κάθε ψυχῆς καὶ ποὺ ταιριάζει στὴ μαστοριά του νὰ ξέρῃ νὰ φωτίζῃ, ἔτσι, ποὺ γιὰ ὅσους τὸ ἀκολουθοῦν εἶναι ἓνας ἐξαναγκασμὸς περισσό-τερος γιὰ νὰ τὸ ἀκολουθοῦν ὅλο καὶ πιὸ ἐσωτερικά, ὅλο καὶ πιὸ βαθιὰ: — τὸ génie τῆς καρδιάς, ποὺ κάνει νὰ βουβαθῆ καθεὶ τὸ ἡχηρὸ καὶ αὐτάρεσκο καὶ σὲ μαθαίνει ν' ἀκοῦς, ποὺ λειαίνει τὶς ἄγριες ψυχὲς καὶ τοὺς δίνει νὰ δοκιμάσουν μιὰ νέαν ἐπιθυμίαν, τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ μένουν ἤρεμες σὰν ἓνας καθρέφτης, γιὰ νὰ καθρεφτίζεται μέσα τους ὁ βαθὺς οὐρανός— τὸ génie τῆς καρδιάς, ποὺ μαντεύει κι' ἀνακαλύπτει τὸν κρυμμένον καὶ ξεχασμένον θησαυρὸν κάτω ἀπὸ θολὸ καὶ παχὺ στρωμὰ πάγου, ἀποτελώντας ἔτσι μιὰ ῥάβδον μαγικὴν γιὰ κάθε κόκκον χρυσαφιοῦ τὸ génie τῆς καρδιάς, ποὺ μὲ τὸ νὰ τ' ἀγγίξῃ φεύγει ὁ καθένας πιὸ πλούσιος, πιὸ πλούσιος σὲ ὅ,τι ἀπαρτίζει τὸν ἑαυτό του, . . . ξανοιγμένος, ἔτσι, ποὺ θ' ἄλεγε κανεὶς πῶς τὸν ἐφύ-

σησε κάποιος απ' τούς ανέμους εκείνους, πού λυώνουνε τὰ χιόνια, πιὸ ἀβέβαιος ἴσως, μὰ γεμάτος ἐλπίδες, πού δὲν ἔχουν πάρει ἀκόμα ὄνόματα, γεμάτος ἀπὸ νέα θέληση—» (7,271).

Βρῆκε ὁ Nietzsche τούς ἀναγνώστες του ;— Ὅταν ἦταν ὁ ἴδιος νέος, ἐπίστευε ἀκόμα στοὺς νέους : «Γι' αὐτοὺς τοὺς ἐλπιδοφόρους ξέρω, πὼς νοιώθουν σὰν δικές τους ὅλες αὐτὲς τὶς γενικότητες καὶ πὼς θὰ τὶς μεταφράσουν μὲ τὴν ἀπολύτως δική τους πείρα σὲ μιὰ θεωρία, πού ἔχει νόημα προσωπικό· στοὺς ἄλλους ἄς μὴ γίνουν ἐν τῷ μεταξὺ ἀντιληπτές παρὰ μερικές σκεπασμένες πιάτες, πού ἄλλως τε εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι κι' ἀδειανές... » (1,381). Λιγάκι ἀργότερα ὁμοίως ζητάει κι' ὅλας νὰ ὑποδείξη «στοὺς θερμοὺς καὶ διαφασμένους γιὰ πεποιθήσεις νέους, πὼς δὲν πρέπει νὰ παίρνουν ἀμέσως τὶς διδασκαλίες του σὰν ἕνα κριτήριο γιὰ τὴ ζωὴ, ἀλλὰ πρέπει νὰ τὶς παίρνουνε σὰν θέσεις, πού ἔχουν ἀνάγκη νὰ σταθμισθοῦν καλά... » (Π1,398). Στὸ τέλος τοῦ γίνονται οἱ νέοι, στὸν θαυμασμό τους γιὰ τὰ ἔργα του, βάρος : «γιατὶ εἶναι ὀλοφάνερο, ὅτι αὐτὰ δὲν εἶναι βιβλία γιὰ νέους ἀνθρώπους (πρὸς τὸν Overbeck, 13., 5., 87).

Ἀπογοητευμένος πιά ζητάει τὸν σύντροφό του· θεωρεῖ τὰ συγγράμματά του γι' ἀγκίστρια ἱκανὰ νὰ ψαρέψουν τοὺς ἀνθρώπους, πού πρέπει. Μὰ οἱ ἀληθινοὶ ἀναγνώστες δὲν ἔρχονται : ὁ Nietzsche, ἀποκρούοντας κάθε προσαρμογὴ, ξεγυμνώνοντας κάθε ἐπίραση, βλέπει τὸν ἑαυτό του μέσα στὴν ἀληθινότητά του ὅλο καὶ πιὸ μόνον. Δίνοντας πιά στὴν ὄψη του τὸ πιὸ δυνατό πάθος, χάνει συνειδητὰ κάθε προϋπόθεση γιὰ νὰ γίνῃ νοητὸς στὴν ἐποχὴ του.

Ἦρθε βέβαια ἡ δόξα, πού ὁ Nietzsche μὲ βεβαιότητα προέβλεψε, μὰ πού δὲν τὴν ἔζησε οὔτε κἂν στὶς πρώτες τῆς ἀρχές. Κατανοήθηκε ἔκτοτε ὁ Nietzsche, ὅπως ἤθελε ὁ ἴδιος ; Δὲν ἔχει ἀκόμα κανεὶς τὸ δικαίωμα ν' ἀπαντήσῃ στὴν ἐρώτηση αὐτὴ μ' ἕνα Ναι ἢ Ὁχι.

Ὁ σκοπὸς εἶναι, νὰ γίνῃ κανεὶς ὁ ἴδιος ὁ ἑαυτός του, ἀφομοιώνοντας τὸν Nietzsche. Ἐντὶ νὰ ὑποκύψουμε στὴν πλάνη νὰ ἀποδεχθοῦμε θεωρίες καὶ νόμους στὸ φαινομενικὰ μονοσήμαντο νόημά τους σὰν κάτι, πού ἰσχύει γενικά, ἡ ἀπαίτησις τοῦ Nietzsche εἶναι νὰ μᾶς ὀδηγήσῃ στὸ δυνατόν ὕψος τοῦ ἑαυτοῦ μας τοῦ ἴδιου. Ἐντὶ νὰ ὑποταχθοῦμε σὲ ἀπλοποιημένα αἰτήματα καὶ φράσεις, πρέπει νὰ βροῦμε μέσῳ τοῦ Nietzsche τὴν γνήσια ἀπλότητα τοῦ ἀληθινοῦ.